

UDK 821.163.4.09 Kilibarda N.

Stručni rad

Ljiljana PAJOVIĆ-DUJOVIĆ (Podgorica)

Filološki fakultet – Nikšić

ljpajovicdujovic@t-com.me

POVODOM BIRANIH DJELA NOVAKA KILIBARDE

Izabrana djela Novaka Kilibarde u četiri knjige (Podgorica: UDG, 2017. g.) odražavaju njegov specifični status stvaraoca-erudite koji je fasciniran usmenošću. Prve dvije knjige reprezentuju njegov umjetnički, a posljednje dvije – njegov naučni opus. Objedinjene su time što je Kilibarda riznici folklorne tradicije udahnjivao novi život, uvijek makar dvostruko: na planu tumačenja i na planu literarne rekonstrukcije folklornih predložaka.

U ovom prilogu autorka ukazuje na Kilibardina autentična naučna promišljanja i metodološka rješenja kojima je on trasirao put svojevrsnim kulturološkim i političkim studijama, danas izrazito popularnima.

Ključne riječi: *Novak Kilibarda, Izabrana djela, usmena književnost, tumačenje*

Sva birana djela Novaka Kilibarde, udjenuta u četvoroknjižje *Izabrana djela* (Podgorica, Univerzitet Donja Gorica, 2017. godina) imaju zajedničku potku u specifičnom statusu stvaraoca-erudite koji je fasciniran usmenošću, „iskaznošću“, živom riječju. Ona emaniraju svojevrstan epski totalitet Kilibardine ličnosti jer je on gotovo sve vrijeme, djelatan i kao književnik i profesor i naučnik. Izrastao je iz usmene kulture Banjana, ali i svekolikih prostora Crne Gore. U usmenu književnost je profesionalno urastao predajući je za univerzitetskom katedrom mnogo duže nego što je prosječan radni vijek čovjeka kojem je povjerena ova uzvišena prosvjetno-pedagoška misija. Njegova strasna istrajnost je rezultirala time da je usmenošću sav „obrastao“, dok je svojim ozbiljnim literarnim djelom u okvirima pisane književnosti pokušao i da je „nadraste“. Do sada smo imali prilike da pročitamo tri njegova romaneskna ostvarenja, preko stotinak novela i pripovjedaka, kao i nekolike dramske tvorevine.

Na izvjestan način, Kilibarda je riznici folklorne tradicije udahnjivao novi život, uvijek makar dvostruko: na planu tumačenja i na planu literarne rekonstrukcije folklornih predložaka. Tako ju je činio bliskom svim generaci-

jama čitalaca, ne samo zainteresovanim savremenikima. Riječ je o njegovom specifičnom književnom djelu koje je u sebi pohranilo „porodicu“ tekstova jednog usmenog narativnog genoma. Zauzvrat usmena književnost je Kilibardu podučila suštinskim principima pripovijedanja. Svi njegovi tekstovi su lako čitljivi, bez obzira na žanrovsku im pripadnost – i kad akademski docira i kad koristi autorsku slobodu bez granica. Objašnjenje tome leži u njegovoj „opse-siji pričom i pričanjem“ kao „čudom od ljepote“ i kao „čudnim čudom“ (kakva bješe i Sestra Leke kapetana u kazivanju Starca Milije. Istoimenom pjesmom se inače, Kilibarda bavio, otkrivajući svoj maestralan način tumačenja).

Izdanje *Izabranih djela* Novaka Kilibarde iz 2017. godine, nedvosmi-sleno potvrđuje izvanredne učinke njegovog naučnog opusa. Riječ je o autentičnim promišljanjima i metodološkim rješenjima koja se pokazuju bliskim recentnim književno teorijskim školama u svjetskim razmjerama. Polazeći od naslojenih znanja, Kilibarda je uvijek pokazivao odlučnost da preispita stavove, sopstvene i tuđe, kao i da ih ukrsti sa znanjima brojnih drugih naučnih disciplina. Tome u prilog dovoljno će biti da se podsjetimo znakovitih i vrlo značajnih naslova prvih njegovih studija: *Poezija i istorija u narodnoj književnosti*, Beograd, 1972; *Legenda i poezija*, Beograd, 1976; *O usmenoj književnosti*, Titograd, 1982; *Iz korijena usmenosti*, Priština, 1988; te izabranih naučnih radova u knjigama: *Epska mjera istorije*, Podgorica, 1998; *Usmena književnost pred čitaocem*, Cetinje, 1998; *Usmena književnost u službi pisane*, Rijeka Crnojevića, 1998. godine itd. Pomenute, uz studije iz docnijeg perioda, čine kamen temeljac velelepne građevine nazvanom *Usmena književnost Crne Gore* (što uz Kilibardinu antologiju *Viša je gora od gore* sačinjava sadržaj treće i četvrte knjige ovog izdanja). Četvrta knjiga *Studije i rasprave* je segmentirana na sljedeće cjeline: *Iz korijena usmenosti*, *Usmena književnost u službi pisane*, *Priča kao opsesija*, *Duhovna zahvalnost Andriću* i *Mit i politika*.

Knjiga *Usmena književnost Crne Gore* (prvo izdanje: CID – Biblioteka Crna Gora, urednik Dragan K. Vukčević, Podgorica, 2009. godine) predstavlja prvu istoriju usmene književnosti kod nas. Istorije književnosti se nikad ne pišu lako i glatko, čak ni u sredinama koje imaju cijele autorske timove i izgrađenu tradiciju institucija kulture. A ovu mozaik knjigu, napisao je jedan jedini čovjek. Njome je na sebi svojstven način, trasirao put svojevrsnim kulturološkim i političkim studijama koje su inače, tek skorih dana postale aktuelne. One objedinjuju interdisciplinarne domete istraživanja najrazličitijih disciplina: antropologije, istorije, etnologije, psihologije, estetike, filozofije religije, etike, sociologije i dr.

Interdisciplinarnost pristupa u naučnom slovljenju Novaka Kilibarde je od posebnog značaja i stoga je stalno treba isticati. Ona bi se u ovom slučaju jednako dobro mogla odrediti i kao renesansna erudicija mislećeg čovjeka.

Prateći višestruke tračnice svojih interesovanja i odgonetanja, Kilibarda je uspostavljao sopstveni metod. Još 1976. godine ga je formulisao naslovnim sintagmemom jednog svog rada: „od utiska do analize“. Bez sklonosti ka teorijskom hipertrofiranju izraza koje uvijek prijeti hermetizmom, Kilibarda svaki svoj tekst zavodljivo piše. Čitaoca neosjetno preobraća u pažljivog slušaoca sa kojim vodi implicitni dijalog.

Svojim pripovjedačkim valerima on plete gusto predivo odnosa koji se uspostavljaju između teksta i čitaoca. Interesantno je da se to ne odnosi samo na njegov literarni, već i naučni stil. Uvijek je otvoren taj dijalog koji gotovo da rekonstruiše elementarnu usmenu pripovjednu situaciju. U njoj je je pripovjedač ili pjesnik-pjevač svoja kazivanja odmjeravao i davao im ritam prateći bilo čitalačkog tj. slušalačkog auditorijuma. Danas bi taj manir prepoznali kao princip Reader-response teorije (teorije čitalačkog odgovora koja se vezuje za filozofa Isera) a po kojoj čitalac u trenutku recepcije postaje i konstruktor smisla i značenja.

Savremena nauka o književnosti određuje kulturu kao osoben prostor značenja, polje znakova i djelatnosti kojima ljudi grade i predstavljaju sebe i druge, a stoga i sopstvena društva i istorije. Kilibarda nas je tome učio na svoj način, sljedećim riječima: „u književnosti se ponekad, mogu uspješno pronalaziti istine o društvenijem tokovima datog istorijskog vremena“ (2009: 239), normalno ako je zadovoljen uslov „da (je) čovjek za taj posao“. Kilibarda – naučnik, književnik i profesor uzima u razmatranje mehanizme unutar teksta, ali i sadejstvo teksta i spoljašnjih faktora, odnosno teksta i konteksta u kojem tekst nastaje. Tako navodi da su Homerovi epovi bili i ostali odraz (sic!) kritsko-mikenske civilizacije, kao što je i Balzakova epopeja *Ljudska komedija*, po Engelsovom svjedočenju, razotkrila veće obilje istina o dotičnom društveno-istorijskom kontekstu negoli mnoštvo suvoparnih istraživanja nauke toga doba.

Neiscrpno vrelo Kilibardine proze postala su „pučka krasnorječja“ i priče iz narodnog pamćenja. Ona su nam pokazala njegovu srođenost sa duhovnošću crnogorskog naroda, osobito sa duhom čovjeka-pamtiše i kazivača koji nije bio grafijski pismen, u današnjem značenju te riječi. Poziciju kazivača je činilo drugačijom to što je stasavao zahvaljujući svojoj individualnoj percepciji i predispozicijama koju je dodatno modelovala recepcija kolektivnih memorijskih slika. Jer kultura je depo svekolikih saznanja, i onih o Crnoj Gori, naravno, koja su prenošena iz generacije u generaciju, kako usmenim tako i pisanim putem.

Kilibarda je davno uvidio da „status klasika u našoj usmenoj književnosti“ imaju privilegovani Vukovi pjevači (izraz Vladana Nedića). To su Starac Milija, Tešan Podrugović, Filip Višnjić i Stojan Hajduk (Lomović – što je još jedan Kilibardin istraživački doprinos!). U ovoj knjizi su im pridate i biograf-

ske skice Starca Raška, Todora Ikova Pipera i Đura Milutinovića Crnogorca. Smatrao je da su oni „stvaraoci kao i umjetnički“. Svoju argumentaciju je naslanjao na stavove prefinjenog antologičara, književnog historičara i teoretičara Vladana Nedića, a upitno se odnoseći prema kredu Bogdana Popovića koji „usmenog pjesnika naziva narodnim a pisanoga umjetničkim“. To me navodi i na Kilibardinu knjigu *Viša je gora od gore* (CID, Podgorica, 2010. godine) koja je reprezent njegove oneobičene antologičarske metode. U trećoj knjizi izdanja Univerziteta Donja Gorica, antologija je skladno srasla sa tekstom posvećenim pitanjima usmene književnosti Crne Gore.

Kilibarda je u njoj objedinjavao jednu epsku pjesmu sa pet lirskih narodnih pjesama podigavši samo svoj(n)u „dul baštu“ mirisa „Omerove duše“. Sabirao je umjetnički zaokružena ostvarenja naše usmene lirike, slijedio svoj lični estetski doživljaj – tragajući za sjevremenom vrijednošću pjesama. Ispod svake epske pjesme je naveo ime pjesnika-pjevača. Još jedared je dosljedno odgovorio na jedno od suštinskih pitanja poetike usmene književnosti – na pitanje odnosa između individualnog i kolektivnog, posredno odnosa između kreativnog i formulativnog.

Specifičnost svog nauma Kilibarda dosljedno ostvaruje i kada u vezi sa tužbalicama kao „najintimnijim pjesmama“, smatra da treba da navede kontekst u kojem tužilica tuži ili samo njeno ime. To se odnosi na pjesme u kojima je intenzitet emocije jedne tužilice urušio žanrovsku shemu tužbalice – pjesme trenutka koja opjeva „pute nedohoda“. Kilibarda apostrofira autohtonost pjesničkog potencijala individue u odnosu na „kolektivni duh jednog etosa“ čijim, isključivim rezultatom i zaslugama, nasuprot njemu, npr. usmene tvorevine smatra Herder, veliki autoritet u starijoj nauci o književnosti.

Kilibarda taj zamršeno recipročan odnos tradicije i individualnog talenta (što je i naslov čuvenog eseja Tomasa Sterna Eliota iz 1919. godine), razumije na način blizak Vuku St. Karadžiću na čije se doprinose i precizne procjene poziva. Iz predgovora lajpciškog izdanja četvrte knjige *Srpskih narodnih pjesma* iz 1833. godine izdvaja Vukov stav koji glasi: „Rđav pjevač dobru pjesmu loše kazuje, a dobar i rđavu popravi!“ i u nastavku: „(A) Dobar pjevač rđavu pjesmu napravi prema ostalijem pjesmama koje on zna“ (14). Tu sjevremenu istinu profesor Kilibarda dokazuje u brojnim polemikama – najuočljivije u izdvajanju pjesama Starca Milije (Medenice, rodnom iz Kolašina) čije su usmene tvorevine, po autorovoj utemeljenoj ocjeni – „estetski vrh crnogorske usmene književnosti“: „Obdareni pojedinac prefermentira informativno u književno, on obično govorenje književno oneobičava“ (2009: 19).

Novinu u odnosu na druge istraživače i naučnike vidim i u Kilibardinom antologičarskom odustajanju od podjele epskih deseteračkih pjesama na cikluse. To posebno dolazi do izražaja na primjeru crnogorske deseteračke

usmene epike. Njegov je predlog u nauci o usmenoj književnosti usvojen termin prvi i drugi crnogorski deseterački usmeni repertoar koji je poništio obim negda korišćenog pojma ciklus za oslobođenje Crne Gore. I još nešto vrlo važno – Kilibarda je pojasnio da ta dva naša epska repertoara nijesu opstajala u sukcesivnom, već u simultanom toku.

Pri tom, kao malo koji istraživač naše usmenosti, Kilibarda mapira tragove narodske ili imitativne književnosti Crne Gore. On smatra da sve pripovijetke koje su u Crnoj Gori zapisane poslije Vuka Karadžića ne treba smatrati književnim ostvarenjima njihovih kazivača, već zapisivača. Radi se o tome da su zapisivači oponašali manir usmenosti pokušavajući da svoje tekstove predstave kao da su „iz glave cijela naroda“. Misli se na tekstove Novice Šaulića, Ilije Zlatičanina, Luke Jovovića, Jovana Ivaniševića i brojnih drugih (2009: 200). Pri tom je vrlo precizna Kilibardina procjena da se silazna faza u kvalitetu crnogorske deseteračke epike npr. ne dovodi u vezu sa razvitkom pisane književnosti. U njegovom tumačenju, ona je posljedica forsiranja imitacije usmenih oblika uz jak pritisak tadašnje dinastičke politike (oličene npr. u ideološkom djelovanju kralja Nikole I Petrovića).

Za ovu priliku, ja sam se najviše dotakla rezultata koje je Novak Kilibarda ostvario kao „siroma(h) naučnik“, što su njegove riječi šaljivo objašnjene time da on u statusu naučnika ne duguje nikome ništa – ni sebi kao književniku, još manje sebi kao političaru“ (Dejan Ajdačić, *Novak Kilibarda – naučnik i književnik*, Bar: Conteko, 2000: 426). Međutim, mnogo Novaku Kilibardi duguju mlađe generacije Crne Gore pretežno upućene ka pisanim medijima. Još jedan dokaz u nizu je ovo reprezentativno četvoroknjižje, čije su prve dvije knjige posvećene prozi, a posljednje njegovim naučnim preokupacijama. Sve su one koncipirane na ideji da se crnogorska usmena epika može koristiti kao „materijal za istraživanje (datih) društvenijeh i istorijskih pojava“ (2009: 239) ili pak na stavu da je: „Sveukupna književna umjetnost Crne Gore (je) sveukupna istina o Crnoj Gori“ (2009: 45). Riječ je o velikom tekstu umreženih značenja čija je sva lica teško dokučiti. Ostaje otvoreno pitanje da li smo mi danas kadri da taj sistem tekstova pravilno i bez učitavanja tumačimo? Ako smo makar malo bliži ostvarenju toga cilja, imamo rašta da zahvalimo Novaku Kilibardi i njegovim biranim djelima.

Ljiljana PAJOVIĆ-DUJOVIĆ

THE SELECTED WORKS BY NOVAK KILIBARDA

The Selected Works by Novak Kilibarda in four books (Podgorica: UDG, 2017) reflect his specific creator's status – status of a connoisseur who is fascinated by the oral literature. The first two books represent his artistic, and the last two – his scientific oeuvre. They have been integrated through the fact that Kilibarda brought new life to the treasures of folklore tradition, always at least in two ways: in terms of interpretation and in terms of literary reconstruction of folklore templates.

In this paper, the author points to Kilibarda's authentic scientific reflections and methodological solutions he utilized to pave the way to cultural and political studies, nowadays very popular.

Key words: *Novak Kilibarda, The Selected Works, oral literature, interpretation*